

Čovjek je čovjeku vuk!
 Nažalost, nije. Čovjek je čovjeku puno bliže i ljudskije zlo; čovjek je čovjeku ubojica. Niotkoga i niodčega čovjek nije toliko ugrožavan koliko od čovjeka samog. Bolestine i sve neprijateljske prirodne sile ne nište ga beznadnije od njegove bezdušne spremnosti da ubija Drugoga Sebe. Jedino je čovjek biće koje je bilo sposobno vlastitom svijješću oblikovati pitanje o smislu svoga postojanja u kosmosu i odgovoriti da je njegova prirodna smrt apsurd svega kosmičkog postojanja. A isto to biće učinilo je vlastiti život još apsurdnijom kosmičkom pojavom iščašivši smrt iz njezine prirodne opstojnosti i učinivši je nasilnom i neprirodnom. Pred ljudskom vrstom posve je realan izgled da u njoj nasilna smrt nadvlada prirodnu te da jedino razumno biće zemaljskih prostora samo sebe dovede do istrage.

Apsurd se slaže do apsurda i samo sebi razumljivom kaotičnom logikom mrači ljudsku svijest: čovjek ubija čovjeka da bi čovječanstvo napredovalo, da bi bilo bogatije, da bi bilo slobodnije, uljuđenije, sretnije, da bi smislenije živjelo u ljudskoj zajednici. Oni što ubijaju, a ubijaju svi, uvjereni su da to čine uvijek i jedino za dobro čovjeka. Čovjek čovjeka najlakše, gotovo s ponosom, ubija u ime kakve plemenite ideje. U njezino ime rjeđe se ubija pojedinca, premda se nakraju sve obvrši na pojedincu, jer i u masama čovjek uvijek umire tragično sam.

Tim tragičnim nasilnim umiranjem sama čovjeka u ljudskim masama bavi se knjiga Slavka Goldsteina *1941. Godina koja se vraća*. Usamljen je to pokušaj da se o ubilaštvu u našim geopolitičkim, nacionalnim, vjerskim i ideološkim prostorima, na iskustvu druge polovine prošloga stoljeća, progovori bez ideoloških stereotipa. Jedan od najtvrdokornijih takvih stereotipa jeste onaj da »naši« ubijaju pravedno, jedino kad moraju, samo onda kad se bore za slobodu, dok su »drugi« necivilizirani primitivci koji mrze »naše«, uživaju u ubijanju, žele porobiti i vladati, njihova je vjera kriva a ideologija lažna, nema izgleda da budu izvedeni na pravi put te je stoga njihovo ubijanje zapravo čišćenje društva i države od ljudskoga smeća.

Goldstein dječakom dočekuje s nevjericom prve dane predodređene sudbine svojoj židovskoj obitelji u ratnoj 1941. godini u hrvatskom gradu Karlovcu. Nakon šezdeset godina knjigom hoće što vjernije ispričati zapamćene pojedinosti vlastite privatne povijesti, nadograditi ih dokumentom o općim okolnostima koje su razarale od temelja obiteljskog života do njegova biološkog zatiranja, posebno pomno želi svjedočiti o ljudima koji su zlom ili dobrom utjecali na ono što mu se događalo, ali pripovijedanje mu, usprkos gotovo hiperrealističkog pisalačkog prosede, već od prvih stranica prerasta privatnost, prerasta dokumentarnost, prerasta kroničarski zapis, postaje nefikcionalna književnost koja stvarnost stvarnog događaja uzdiže do metafizičkog pitanja. Ostajući na karlovačkom fakticitetu 1941. godine Goldsteinov osjećaj za privatnost privatnog i povijesnost povijesnoga svoju pozornost nužno okreće i zbivanjima 1945. u Karlovcu kao projekciji karlovačke 1941., da bi tragiku jedne i iste projekcije temeljito doslikao sudbinom dvaju kordunaška

sela, s kojima je njegova privatna priča započela 1941. a okončavala se devedesetih kao svojevrsni povijesni *work in progress* u njegovom osobnom, bezuspješnom nastojanju na izmirenju dvaju zakrvljenih sela.

Goldsteinova kronika oslobođena je striktnog vremenskog slijeda. Pripovijeda zbivanja u tijeku četiriju ratnih godina vraćajući se ciklički na 1941., zalijećući se sve do današnjih dana kad to prošli ili sadašnji događaji nalažu. Vraćanje na 1941. godinu, *Godinu koja se vraća*, nije njezinu piscu način da kaže kako se zločin vratio recikliran. Tako su njegovu knjigu shvatili oni koji su sve u njoj uspjeli pročitati vidjevši joj tek naslov. Osim što je *vraćanje* njezinu autoru književni postupak u kojem svaku od svojih »tema« započinje u 1941. godini, vodi je do kraja, bilo da je on u 1945. ili u našim danima, i onda se laća nove istim putem, gradeći tako mozaik koji neprestano prerasta svoj ishodišni kamenčić. Da bi dao znati koji je smisao *vraćanja* Goldstein je knjizi stavio za moto Eliotove stihove iz *Četiri kvarteta* o vremenu sadašnjem i vremenu prošlom koja su oba možda sadržana u vremenu budućem. Misao koja bi pouzdanije naznačila smisao njegove knjige teško da je mogao pronaći. *Godina koja se vraća* nije upereni prst u moguće današnje ustašofile, čak nije ni optužba posve konkretnih zločinaca. Ona zna da njezino nije da poslije tolikih proteklih godina optužuje, još manje da poziva na kakav zakašnjeli progon. Ona se hrve sa smislom zločina, pokušava shvatiti vlastitu individualnu sudbinu kao dio povijesnog cikličkog hoda iz kojeg treba smoći snage za iskorak. Goldsteinovo pisanje o povijesnom zlu osobni je pokušaj da se zlo prepriječi vlastitim nezločinačkim životom. Njegova knjiga nije napisana da bi dražila osjećaj krivnje u bilo koga, jer znade

da bi takva samo sudjelovala u trajnom održavanju zla kao sudbinskog temelja ljudske zajednice zato što u njoj zlo izaziva i proizvodi kontinuirano zlo, u ovom slučaju: ubojstvo zaziva ubojstvo, postaje ubilaštvo. Knjiga *1941. Godina koja se vraća* pokušava čitatelja suočiti s isteme- ljenjem ljudske zajednice na tako bezizglednoj povijesnoj i socijalnoj počvi.

Kad je 1941. Nezavisna država Hrvatska svoje razloge uzela osiguravati čišćenjem vlastitog narodnosnog pro- stora od Židova, Srba i Roma jasno je bilo da će takav na- por morati izazvati otpor, da su se progonjeni morali skla- njati pa i braniti. A obrana je značila i ubojstvo. Žudeći mir i sigurnost, žudio ga je i progonjeni i gonilac, žudeći mir i sigurnost ubijao je ubojica ali je ubijala i žrtva. To je sudbinski paradoks koji sačinjava povijest pa se čini da iz njega i nema izlaza, čini se da se iz biološke borbe za odr- žanje instinkt preselio u čovjekovu ideologiju, u njegovu kulturu i civilizaciju. Tako tumačiti nameće nam ubojstvo za neodvojivi dio čovjekove prirode. Ono je sastavni dio čovjekove povijesti od Kajinova ubojstva do danas. Pri- stanak na tu istinu nije pristanak samo na ubilaštvo nego je pristanak i na svoju vlastitu ubilačku prirodu, pristanak na vlastitu gotovost da ubijem, da ubiješ, da ubije.

Ubilaštvo u Drugome svjetskom ratu, iako i ono vo- đeno željom za osvajanjem većih i bogatijih životnih pro- stora, bilo je motivirano i opravdavano razlozima koji su bili u stanju potaknuti velike mase pojedinačnih ubojica. Ubojica u ime nacionalne države, u ime pravednijeg po- ložaja svoje klase u društvu, u ime rasne ili vjerske čistoće, u ime slobode od uzurpatora, takav ubojica nema proble- ma s pitanjem zašto ubiti. Zašto ubiti Srbina ili Židova ne pita se mladi ustaški ubojica jer na to pitanje on znade

odgovor prije no što je u prilici da izvrši svoj domoljubni čin. Zašto ubiti, zarobljenog ustašu ne pita se partizanski ratnik, bio on antifašist ili ideološki osviješteni komunist, Hrvat ili Srbin, jer on je na to ubojstvo pristao već svojim odlaskom »u šumu«. Iznad svega, i jedan i drugi znadu, ne ubijem li ja, ubit će mene. Ali pojedinačnim ubojstvom, usprkos samozavaravajućoj nadi, nije pre-priječen put ubilaštvu. Ubijeni ustaša stvorit će u svijesti primjerenog čovjeka novog da li ustašu ili ubojicu kakva drugog ideološkog imena, kao što će ubijeni partizan iza sebe ostaviti put nekom tko će ga svetiti u ime njegovih starih ili obnovljenih ideja koje će nuditi poslije ubojstva otvoren put općoj sreći.

Prirodna je smrt rođena iz života kao njegov neodvo-jiv dio. Nasilna smrt rođena je iz nasilne smrti. Ubojstvo porađa ubojstvo. Koliko god nastojalo stvoriti privid kako je počinjeno u ime života, ono može biti samo dio niza smrti, samo dio ništenja života. Zato Jasenovac i Bleiburg, Jadovno i Jazovka jesu mjesta jednog i istog ubilaštva. Rasprava o tome tko je prvi počeo ubijati da bi se svome ubojstvu pribavilo moralno opravdanje, rasprava o broju, nije za drugo nego za pripremu novih masovnih stratišta. Rečeno je: tko se u općoj pogibelji usudio spasiti jednog čovjeka, spasio je svijet: Ali je i reći: tko je ubio jednog čovjeka u ime svoje istine i samo svoje pravde, ubio je nadu u čovječanstvu, prenio je ubilaštvo u vrijeme.

Takozvani humanisti, zagovornici takozvanog povije-snog napretka, koji vole reći da je ubojstvo koje se upravo događa, ubojstvo poslije kojeg više neće biti ubijanja, jer se njime upravo događa posljednje i konačno ubojstvo, svjesni su ideološki lašci ili naivni zanesenjaci. U ljudskoj se povijesti, gotovo na njezinu početku, već jednom dogo-

dilo posljednje i konačno ubojstvo koje je imalo otkupiti sve čovjekove razloge za ubilaštvo, ali poslije njega povijesno vrijeme tešča sve većim ubilaštvom koje se zbiva i u njegovo ime.

Zar je doista nasilna smrt bitni pokretač ljudske povijesti? Zar doista nema ljudskog napretka, nema ni nacije ni države ni ljudskog društva, nema umjetnosti, nema znanosti ako svoju rodnu motivaciju ne nađu u ubijanju čovjeka? Ako je doista tako, onda čovjeku nema druge nego da se odlučno odrekne takve nacije i takve njezine države, da odbije religiju koja blagoslivlje oružje, da prezre umjetnost koja će na bilo koji način opravdati ubojstvo u ime slobode, da okrene leđa znanosti koja iznalazi sve razornija sredstva za uništavanje života.

Goldsteinova 1941. *Godina koja se vraća*, knjiga progonjenog djeteta i prerano sazrelog mladića-ratnika, suočava se s, iskustvom formuliranim, pitanjem o pravu na život svakog ljudskog bića, i sumnjom u slobodu koja ubija. Kad u lipnju 1945. u toploj zvjezdanoj noći kao sedamnaestogodišnji partizan, pušten iz vojske ali još u uniformi, s pištoljem za pojasom i poručničkim zvjezdicama na rukavu, vjerojatno pun nabujala životnog veselja, svjestan sebe, borca, pobjednika koji se živ uspio vratiti u rodni grad, pustim gradskim ulicama koje kao da još ne vjeruju teško dočekanu miru, grli prvu djevojku s kojom je prohodao, susreće u toj toploj i gluhoj noći malu kolonu pobjedničkih vojnika što između sebe vode čovjeka, dobro im znanog karlovačkog srednjoškolskog profesora, oca njihove zajedničke kolegice, koji, unezvijeren, vjerojatno i on prepoznavši njih, pokušava mladom paru nešto reći, ali ga sprovodnik grubo ušutkuje i gura pred sobom, partizan i pobjednik Goldstein teško da može ozbiljnije

dvojiti kamo se pred zoru uputila mrka kolona. Ipak s nekom varavom nadom sutradan u »ozni« pita o nesretnom profesoru. Oficir rezignirano sliježe ramenima uz objašnjenje kako je sudbina ruskog bijelog emigranta bila određena i prije njihova povratka u grad.

U ratu je ubilaštvo način da se preživi, a okrutnost način da se ubilaštvo učini efikasnijim. To se iz situacije daje i razumijevati, ali iz kategoričkih etičkih normi ne i opravdati, jer onaj što u ratu opravdano brani vlastiti goli život vrlo brzo činima postaje jednak svome neprijatelju. To rat pretvara u besmisao u kojem ne upravlja čovjek ratom, već rat, ubilaštvo, gospodari čovjekom. Lipanjska noć 1945., godine koja se također vraća, rekao bih, da je Goldsteina usmjerila prema zrelosti knjige koju će napisati šezdeset godina kasnije.

Čovjek je čovjeku ubojica.

Iako je to biološka i povijesna činjenica, pa se iz takve uvjetovanosti čini da čovjeku i nema drukčijega izgleda, jednako tako čini se da čovjek, iz svoje egzistencijalne situacije, otkad je svjestan sebe kao bića koje se sjeća i sposobno je kritički prosuditi vrijednost vlastitih razloga, mora biti sposoban sam sebi reći je li spreman i dalje pristajati na svoju ubilačku biološku i povijesnu uvjetovanost. To nije pitanje ni nacionalno ni klasno, nije ideološko ni konfesionalno. To je isključivo pitanje čovjekove pojedinačne odluke hoće li i dalje pristajati da njegova nacija, klasa, ideologija ili konfesija bude njegovo ubilačko pitanje. Hoće se morala za takvu odluku. Treba svijesti o sebi kao duhovno socijaliziranom građaninu pa reći: Ne, nema te hrvatske nacije i države koja od mene smije tražiti da svoje hrvatstvo dokazujem ubojstvom. Ne smije biti srpstva koje će od mene tražiti da ubijem Hrvata u

ime bilo kojeg prošlog ili budućeg »načertanija« srpske nacije i države. Kriv je stoljetni židovski zavjet i pozdrav »Dogodine u Jeruzalemu«, ako od mene, Židova, traži da u njegovo ime ubijem Arapina.

Ako sam tako odlučio, ako i ti pristaješ uz tu razumljivu a u ovom svijetu opasnu misao-osjećanje, tad smo već mi, koje je svojim individualizmom sposobno začinjati novu svijest o drukčijem zajedništvu.

2007.